

Ткач Олег Іванович

Доктор політичних наук, професор кафедри політології Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

<https://0000-0003-3131-1533>

e-mail: tio19@ukr.net

Сєрова Юлія Володимирівна

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії гуманітарних наук Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-9211-8668>

e-mail: sierova_yu@knu.ua

ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Резюме

Стаття присвячена дослідженню демократизації країн Латинської Америки. Проаналізовано основні особливості політичного переходу до демократії в Чилі, Бразилії, Аргентині. Представлено перспективний дослідницький вектор визначення досягнень та викликів, що залишаються у сфері ключових факторів переходу Чилі до демократії, тобто, у пошуку правди, пам'яті, відшкодування, справедливості та гарантій неповторення. Зазначено, що головним завданням є зміни, трансформації, реформи, які відбуваються у сфері політичного життя країн регіону. Ця аналітична матриця може бути корисною для проведення оцінок і розробки стратегічного політичного планування в інших країнах, які прагнуть рухатися до повної демократії. Досліджено особливості політики демократизації країн. Доведено, що для того, щоб права людини не порушувалися, необхідно визначити і зрозуміти основні уроки помилок, продовжувати сприяти правовим, політичним та інституційним змінам в рамках перехідного процесу. Аргументовано, що, у внутрішньому процесі поряд із визнанням жертв, головним викликом, який залишається, є розвиток демократичної культури, відданої верховенству права та повага до прав людини в усіх секторах суспільства.

Ключові слова: політичний транзит; демократизація; Латинська Америка; Чилі; перехід; демократія

Вступ

Проблематика переходу до демократії залишається однією з центральних у сучасній порівняльній політології, оскільки вона стосується фундаментальних питань становлення легітимних інститутів влади, стабільності політичних режимів та ефективності державного управління. Особливої ваги це питання набуває в контексті країн Латинської Америки — регіону, де протягом другої половини ХХ — початку ХХІ століття відбувалися масштабні процеси демократизації, які поєднувалися з глибокими соціальними трансформаціями, економічними кризами та політичними потрясіннями.

Після хвилі переходів від військових диктатур до цивільних урядів у 1980 — 1990-х роках більшість латиноамериканських країн формально закріпили демократичні конституції та інститути. Однак уже на етапі консолідації демократії виявилися численні виклики: низький рівень довіри до політичних еліт, корупція, нерівність, насильство, слабкість правової держави, клієнтелізм і політичний популізм. Як наслідок, у багатьох країнах регіону демократія набула гібридних форм, а демократичні процедури часто співіснують із авторитарними практиками управління.

Актуальність дослідження політичних викликів переходу до демократії в країнах Латинської Америки зумовлена кількома ключовими чинниками:

- по-перше, Латинська Америка є унікальною лабораторією демократичних трансформацій. На відміну від країн Центрально-Східної Європи, де демократизація супроводжувалася європейською інтеграцією, держави Латинської Америки здійснювали перехід у межах власних політичних та культурних традицій, без зовнішнього «якоря» у вигляді наднаціональних структур. Це робить їхній досвід особливо цінним для розуміння внутрішніх механізмів демократичних змін;

- по-друге, сучасний етап розвитку регіону позначений зростанням феноменів, що становлять загрозу демократичним інститутам: поверненням авторитарних тенденцій («неоавторитаризм» у Венесуелі, Нікарагуа, Сальвадорі), кризою партійних систем, посиленням політичного насильства та популізму. У цьому контексті вивчення латинських демократій дозволяє не лише простежити циклічність демократичних хвиль, а й осмислити природу сучасного «демократичного рецесиву»;

- по-третє, для української політичної науки досвід Латинської Америки має безпосереднє прикладне значення. Обидва регіони — і Латинська Америка, і Східна Європа — стикаються зі схожими проблемами

становлення інституційної демократії: персоніфікацією влади, залежністю судової системи, дефіцитом політичної культури участі. Порівняльний аналіз цих процесів дозволяє розширити теоретичне розуміння механізмів переходу до демократії у посткризових суспільствах;

- по-четверте, необхідність такого дослідження обумовлена потребою оновлення концептуального апарату теорії демократизації. Класичні підходи С. Хантінгтона, Г. О'Доннелла, Ф. Шміттєра чи Л. Даймонда потребують переосмислення в умовах нових форм авторитарного популізму, цифрової політики та глобальної нерівності. Латиноамериканський досвід дає змогу виявити нові закономірності демократичних транзитів, які виходять за межі традиційних моделей «третьої хвилі».

Таким чином, дослідження політичних викликів переходу до демократії в країнах Латинської Америки має не лише емпіричне, але й теоретико-методологічне значення: воно дозволяє уточнити критерії демократичної консолідації, поглибити розуміння взаємозв'язку між політичними інститутами, культурою та соціальною структурою, а також виробити практичні рекомендації щодо підтримки демократії в умовах політичної турбулентності. Це й стало метою даної статті

Методи дослідження

Історичний метод дав змогу вивчити еволюцію концепції демократизації. Соціологічний метод дозволив проаналізувати вплив демократизації на діяльність міжнародних організацій, на економічну політику. Порівняльний метод допоміг сформуванню аналітичної матриці, яка полегшує спостереження і моніторинг поточних процесів перехідного правосуддя. Структурно-функціональний метод використовувався для аналізу складових політичного транзиту. Біхевіористський метод застосовувався для вивчення поведінки акторів в процесі демократизації. Системний метод дав можливість дослідити елементи, фактори, особливості транзиту в країнах Латинської Америки.

Результати дослідження

У праці «Демократії та диктатури в Латинській Америці: виникнення, виживання та падіння» С. Мейнварінг та А. Перес-Ліньян пропонують відповідь на основні питання [1, с. 9]. Мейнварінг та Перес-Ліньян слушно зазначають обмеження теорій демократизації, включаючи сучасні та часто відомі економічні дослідження, такі як Д. Асемоглу [2], Дж. Робінсон і К. Бойкс [3].

Вони оцінюють необхідність ширших теоретичних рамок та більш обґрунтованого вимірювання. Тим не менш, вони стикаються з проблемами вимірювання та дизайну, що пояснює слабкі докази проти усталених теорій. Щодо самої теорії, книга підкреслює причинно-наслідкову роль

нормативних уподобань та зовнішнього тиску в процесах зміни режимів. Хоча це слушні тези, автори не пропонують вагомих теоретичних аргументів щодо того, чиї нормативні уподобання повинні мати значення і чому. Зосередження уваги на Латинській Америці має сенс. У регіоні сталося щось, що спонукало країни відмовитися від авторитаризму (гегемонного на початку 1900-х років) та прийняти демократію. Більше того, демократії стали досить стабільними в регіоні, який раніше характеризувався нестабільністю та постійною зміною типів режимів. Як стверджують автори, у Латинській Америці сталося щось, що пояснює, як демократія стає єдиною грою в місті.

Згідно з Мейнварінгом та Перес-Ліньяном, під час авторитаризму відбувається навчання, і політичні актори часто змінюють свої позиції та розвивають сильні уподобання щодо демократії. Нормативна схильність політичних акторів змінюється відповідно до минулих травм та прикладів, що надходять з-за кордону. На мою думку, ідея про те, що політичні актори навчаються протягом усього процесу, таким чином змінюючи стратегії та переконання, є потужною. Антагоністами теорії Мейнварінга та Перес-Ліньяна є економічні пояснення зміни режимів.

Праця також проти теорії модернізації та, опосередковано, проти праці А. Пшеворського та ін., яка є класичним описом зміни режиму. Тим не менш, автори втрачають гарні можливості емпірично захистити власну теорію. Проблемою щодо дизайну дослідження є вибір кореляційного дослідження, яке дає нам обмежені докази причинно-наслідкового зв'язку [4, с. 129].

Найпопулярніші моделі зміни режиму сьогодні перебільшують роль стратегій максимізації, припускаючи добре поінформованих акторів, мотивованих виключно матеріальними інтересами. На противагу цьому, Мейнварінг та Перес-Ліньян стверджують, що політичні актори часто цінують процедуру, автори чутливі до широкого спектру мотивацій, які спонукають політичних акторів прийняти демократію чи авторитаризм. Це означає, що нормативні уподобання відіграють значну роль у процесах зміни режиму.

Теорія демократизації Латинської Америки Мейнварінга та Перес-Ліньяна базується на трьох рівнях мотивації політичних дій: політичні цінності, нормативні уподобання та міжнародне середовище. Перший та останній рівні розглядаються в сучасному розумінні демократизації, тобто демократію часто пов'язують з розподільчими цінностями (Acemoglu та Robinson, Voix) та транснаціональними явищами (наприклад, про хвилі Хантінгтона. Huntington 1993) [5, с. 27]. Тому праця здебільшого зосереджена на другому причинно-наслідковому вимірі: нормативних цінностях.

Дослідники Інглхарт та Влезель стверджують, що, наприклад, ефективність залежить від цінностей [6, с. 89].

Інші теоретики демократії (Л. Даймонд), також підкреслюють важливість цінностей та лояльності для демократії. Окрім цього, автори стверджують, що сильні нормативні уподобання щодо демократії чи автократії можуть спонукати політичних акторів підтримувати режими, навіть якщо це означає загрозу їхнім безпосереднім матеріальним інтересам [7, с. 33]. Політичні актори часто цінують «процедури» так само, як і цілі. Цей аргумент вагомими доказами буде проти сучасних економічних моделей зміни режиму, в яких політичні актори діють виключно на основі максимізації ресурсів, незалежно від їхньої природи. Автори, виходячи з теорії еліт, стверджують, що теорія зміни режиму має зосереджуватися на акторах, здатних впливати на політичні результати. Такі актори потім об'єднуються в політичні коаліції за та проти режимів. Тому ймовірність зміни режиму пов'язана з силою таких коаліцій. Режим, ймовірно, впаде, якщо з'являться нові політичні актори та приєднаються до опозиційної коаліції, розподіл влади зміниться на користь опозиційної коаліції, та достатня кількість політичних акторів перейде на інший бік. Це залежатиме від політичних та від нормативних уподобань [8, с. 24].

Причини політичних уподобань відомі в економічних поясненнях демократизації. Тут Мейнварінг та Перес-Ліньян підкреслюють роль міжнародного тиску, стимулів та прикладів (наприклад, санкції США, міжнародна допомога). Зовнішні події особливо важливі, оскільки вони надають політичним суб'єктам докази щодо можливості зміни режиму. Травматичні епізоди також можуть змінити нормативні уподобання. Мейнварінг та Перес-Ліньян досліджують це у своїх двох тематичних дослідженнях, Аргентини та Сальвадору, пропонуючи розуміння того, чому режими стають стабільними в несприятливих умовах. Вони стверджують, що травми, пов'язані з попереднім авторитарним правлінням, пояснюють нормативну прив'язаність до демократії в обох випадках.

Підсумовуючи, на макрорівні (використовуючи їхню власну термінологію) режими виживають як результат конкуруючих коаліцій. На мікрорівні ці коаліції підтримуються індивідуальними та колективними акторами, які вивчають свої політичні та нормативні уподобання. Усе це перебуває під зовнішнім впливом, що походить від зацікавлених акторів та від переконливого досвіду.

У вересні 2023 року виповнилося 50 років з часу державного перевороту в Чилі, здійсненого збройними силами, який поклав край правлінню Сальвадора Альєнде та традиції демократично-республіканського життя в Чилі. Після перевороту країною протягом 17 років керувала військова хунта. Конгрес був закритий, політичні партії були заборонені на довгі роки,

профспілки репресовані, лівоцентристські сектори жорстоко переслідувалися, понад 200 тис. чилійців жили у вигнанні, а ЗМІ піддавалися цензурі. Судова влада не змогла втрутитися на захист тих, хто вимагав справедливості за порушення прав людини і злочини проти людяності [9].

Результати дослідження

В Чилі диктатура переходила у відповідності до умов, викладених у перехідних положеннях Конституції 1980 року: у 1988 році відбувся плебісцит, під час якого населення порадилося, чи згодне воно з тим, що призначений військовою хунтою кандидат (Аугусто Піночет) буде президентом ще вісім років. Результати були несподіваними для диктатури: 56% виборців висловилися проти, а решта 44% — за те, щоб Піночет залишився на посаді. Як наслідок результату плебісциту 1988 року, наприкінці 1989 року відбулися президентські вибори. Таким чином, 1990 рік став початком довгого шляху переходу до демократії, який досі не завершився. Після майже 34 років цього переходу, а чилійський перехід є парадигмальним прикладом для вивчення транзитології, становить науковий інтерес зрозуміти, чому чилійське суспільство не змогло перейти до наступної фази демократичної консолідації. Таким чином, метою статті є пояснити як основні досягнення, так і труднощі політичного процесу переходу до демократії в Чилі, який розпочався в 1990 році через вибори, коли демократія була відновлена мирним шляхом після 17 років військової диктатури. Спостерігалася зростаючий рівень політичної поляризації між чилійськими громадянами, які висловлювали себе як прихильники та опоненти правлячих урядів. З 1993 року вони почали переживати процес дистанціювання, який тривав до 2008 року. Групи стали внутрішньо більш однорідними. Чилійці з точки зору своїх політичних позицій дистанціювалися та стали більш згуртованими у своїх відповідних групах. Дослідники проаналізували ідеологічні зміни, які пережили чилійці, надаючи докази ідеологічної поляризації на політичному, соціально-економічному та поколіннєвому рівнях [10, с. 94].

Чилійський випадок представляє інтерес не тільки в галузі досліджень переходу до демократії, але й як парадигмальний приклад правосуддя перехідного періоду. Чилійський досвід може бути цінним для інших суспільств, які перебувають в умовах авторитарних режимів і сподіваються на перехід до демократії, для суспільств, що перебувають на етапі демократичних перетворень, потребують аналізу розвитку процесів правосуддя перехідного періоду. Чим більшою підтримкою населення користуються заходи або механізми, які використовуються для здійснення правосуддя перехідного періоду, тим більша ймовірність того, що темпи та інтенсивність процесу зростатимуть. Безумовно, необхідно досягти ідеального балансу між соціальною підтримкою і легітимністю правосуддя перехідного періоду, з одного боку, і керованістю країни, з іншого.

Перехід від авторитарного або тоталітарного режиму до демократичного набагато складніший, ніж може здатися на перший погляд. Може навіть статися так, що не існує чіткої конкретної віхи, яка б дозволила громадянам зрозуміти, що в країні розпочалася нова політична ера. Наприклад, у Бразилії досі точаться суперечки про те, коли почалася і закінчилася військова диктатура. Окрім досягнення широкого консенсусу щодо дат, з культурної точки зору, перехід до демократії дійсно починає мати соціальне значення, коли широкі верстви населення усвідомлюють, що розпочався новий політичний етап, спрямований на просування до встановлення демократичного режиму.

Перехід до демократії характеризується періодами адаптації та змін на інституційному рівні. Але було б помилкою зосереджуватися виключно на аналізі того, що відбувається у сфері державних інститутів. При переході до демократії реформи в суспільних підсистемах (політичній, правовій, економічній, культурній та соціальній) відбуваються одночасно. На соціокультурному рівні важливо зрозуміти, як громадяни відповіли б на чотири запитання: чи розуміє суспільство, що воно рухається від авторитарної епохи до демократичного переходу.

Політичні перехідні періоди — це час змін і руху, які можуть дезорієнтувати громадян. Тому дуже важливо, щоб політичні цілі перехідного періоду були належним чином донесені до населення. Дослідники визначили основні політичні питання і виклики, які повинні враховувати політичні лідери та громадяни під час переходу до демократії: яким чином мінімізувати загрози можливого регресу до попередньої епохи, оскільки важливо пам'ятати, що не всі верстви населення підтримають процес переходу до демократії, а критика може набути такого масштабу, що може зірвати демократичний процес і призвести до повернення до нового циклу насильства та авторитаризму. Цілком можливо, що демократія, яка відновлюється, може мати численні недоліки і навіть може бути спотворена в режим, де не дотримується міжнародні стандарти прав людини, верховенства права і демократії. Недостатньо створити демократичні інститути і періодично проводити вибори. Завдання полягає в тому, щоб рухатися в напрямку зростання демократичної культури в усіх секторах суспільства і, таким чином, переходити від представницької демократії до демократії дедалі більшої участі громадян [11, с. 85].

Чилійський досвід свідчить, завданням є забезпечення економічного зростання і запобігання корупції. Перехідний період може бути делегитимізований, якщо громадяни сприймають владу і бюрократію як корумповані. Так само, як економічне зростання і людський розвиток є великими союзниками перехідних процесів, економічні кризи можуть зірвати перехідний процес. Подолання цих важливих викликів вимагає стратегічного

планування політичного переходу, оскільки ціна імпровізації може бути надто високою.

Однією з особливостей переходу Чилі до демократії є те, що питання про зміну влади вирішували на плебісциті. У жовтні 1988 року 56% чилійців відкинули пропозицію Аугусто Піночета залишитися при владі ще на вісім років. У грудні 1989 року відбулися демократичні вибори, на яких переміг кандидат лівоцентристської коаліції „Консертасьйон де партідос пор ла демокрасія”. У березні 1990 року Піночет передав президентську владу першому президенту перехідного періоду до демократії Патрісію Айлвіну. За тридцять три роки, що минули з того часу, в країні відбулося ще сім вільних, прозорих і конкурентних президентських виборів [12, с. 33].

Особливістю чилійського перехідного періоду є те, що він був „узгодженим процесом” ще до його початку і був предметом численних переговорів між політичними лідерами протягом більш ніж тридцять років. Це означає, що процес повинен був здійснюватися з певним запасом гнучкості і непередбачуваності, незважаючи на фундамент демократично укорінених структур. Виходячи з чилійського досвіду, можна порадити політичним лідерам не чекати початку перехідного періоду, а розпочинати міжсекторальні переговори. Щоб рухатися до спільного та інклюзивного майбутнього, бажано досягти широкого консенсусу між різними політичними секторами, особливо якщо перехід до демократії, ймовірно, є тривалим [13, с. 14].

Після поразки Піночета на виборах 1988 року юридично-політичні команди з партій „Консертасьйон” і „Національне оновлення” (правоцентристська партія) провели переговори щодо низки запропонованих реформ до Конституції 1980 року, які згодом були переглянуті військовою хунтою. Громадяни схвалили ці пропозиції, які були схвалені 85,7% голосів на плебісциті 30 липня 1989 року. В результаті, запровадження конституційних реформ призвело до ліквідації деяких авторитарних анклавів, які зберігалися протягом років перехідного періоду [14, с. 75].

Успіх багатосекторальних переговорів пізніше був відтворений у так званій „політиці консенсусу”, яка була тенденцією протягом більш ніж трьох десятиліть перехідного періоду в Чилі. Це означає, що політичні інституційні реформи були поступовими і, як правило, публічно сформульованими, в якій існували широкі домовленості між основними політичними партіями. Частково це відбувалося завдяки високому кворуму, необхідному для прийняття конституційних поправок або основних законів відповідно до Конституції 1980 року. Цим кворумом користувалися праві партії, які на практиці вирішували, чи будуть схвалені суттєві реформи політичної системи. Таким чином, вони не дозволили замінити неоліберальну модель, нав'язану за часів диктатури, і не дозволили запровадити зміни,

які б дозволили створити ринкову економіку, що базується на солідарності [15, с. 36].

Особливістю чилійського перехідного періоду є його тривалість. Політичний перехід розтягнувся більш ніж на три десятиліття, оскільки здоровий глузд свідчить, що процес переходу має бути доручений одному поколінню. Унікальність перехідного періоду в Чилі полягає в тому, що „міжпоколінневий” створює ще більш складні виклики через постійну зміну політичних гравців за різними столами переговорів, що відбувалася протягом багатьох років. У зв'язку з цим, рекомендація, яку можна зробити з досвіду Чилі, полягає в тому, щоб контролювати початкову імпульсивність, яка може виникнути на початку перехідного періоду, тому що цей процес може зайняти набагато більше років, ніж очікувалося. У Чилі необхідно було забезпечити керованість, економічну стабільність і міцність демократії, і таким чином рухатися до схвалення поступових реформ [16, с. 253].

Особливістю є те, що чилійський перехід був ефективним. За більш ніж три десятиліття в Чилі не було жодних переворотів чи громадянських війн, вибори відбувалися регулярно, а влада змінювалася. Економічні показники також вражають, а рівень бідності значно і постійно знижується. Чилі успішно інтегрувалися у світову економіку, підписала численні угоди про вільну торгівлю, а також відповідально впроваджує макроекономічну політику та керує нею. Однак це не означає, що населення задоволене політико-економічною моделлю Чилі. У жовтні 2019 року чилійське суспільство масово протестувало в головних містах країни; соціальна мобілізація припинилася лише після ухвалення „Пакту про соціальний мир і нову конституцію”, а також обмежень, пов'язаних із глобальною пандемією. Чилійське суспільство не змогло завершити перехідний цикл і вже мало невдалі конституційні процеси [17, с. 21].

Досвід свідчить, що перехідний період — це процес, який не можна пускати на самоплив імпровізації та відсутності стратегічного політичного планування; „політичне лідерство” має вирішальне значення для успішного завершення цього процесу. З цієї причини мудрість і розсудливість вищого керівництва країни є надзвичайно важливими. Наприклад, перший президент перехідного періоду в Чилі Патрісіо Айлвін взяв курс на „національне примирення”; другий президент Едуардо Фрей закликав країну стати на шлях „модернізації”; третій, Рікардо Лагос, прагнув до „зростання на засадах справедливості” і, таким чином, розширити можливості для вразливих або незахищених верств населення. Особливістю є вплив на перебіг перехідного періоду політичної інституційної структури. Соціальні дії та політичні втручання відбуваються в полі, попередньо встановленому Конституцією та законам. Покращення демократії можливе лише в тій мірі, в якій дії політичних лідерів і соціальних акторів поважають існуючі

конституційні та правові норми, а також верховенство права. У випадку Чилі, наприклад, існували авторитарні анклави, які проіснували занадто довго; Піночет залишався головнокомандувачем армії до березня 1998 року, а потім увійшов до Сенату як довічний сенатор. Також було незручно керувати за допомогою виборчої системи, на реформування якої пішло 25 років, переходячи до пропорційної виборчої моделі. Зміни в судовій системі також зайняли занадто багато часу і зусиль, оскільки ігнорування суддями порушень прав людини, скоєних за часів диктатури, вимагало внесення змін не лише до процесуальних норм, а й до судової культури.

Важливість економічного зростання як фактору успіху перехідного періоду вже згадувалася. Таке зростання має бути не лише стійким, але й справедливим. Перехідний процес може перестати бути пріоритетом для населення, якщо економіка занепадає або якщо доходи людей є недостатніми для задоволення базових потреб. Одна з невирішених проблем у Чилі пов'язана з механізмами, які використовуються для вимірювання бідності. Можливо, ці інструменти не зовсім адекватні, а поріг для визначення бідності є надто низьким.

Фактором успішного переходу є те, як розглядаються зловживання, вчинені за попереднього авторитарного режиму. За визначенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, правосуддя перехідного періоду розуміється як спектр процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства примиритися зі спадщиною зловживань, забезпечити відповідальність, служіння правосуддю і досягнення примирення. Досягнення та виклики в процесі правосуддя перехідного періоду тісно пов'язані з тим, як суспільство розуміє процес переходу до демократії. Наприклад, за часів військової диктатури Аугусто Піночета представники держави систематично порушували права людини — переважно з ідеологічних міркувань.

Досвід політичного транзиту Аргентини свідчить, що поєднання економічної підтримки, протестів проти істеблішменту та обіцянок змін зрештою принесло перемогу найнесподіванішому кандидату. Ні перонізм Альберто Фернандеса та Крістіни Фернандес де Кіршнер (2019-2023), ні антиперонізм Маурісіо Макрі (2015-2019), представники політичної поляризації, не змогли вирішити проблеми аргентинців. Особливістю режиму є інституційна нестабільність та відсутність спадкоємності в державній політиці. У цьому сенсі Мілей, здається, є частиною тієї ж традиції інституційної слабкості, яка характеризує Аргентину.

Висновки

Мейнварінг та Перес-Ліньян переглянули теорію модернізації, теорії політичної культури та економічні теорії зміни режиму (які вони називають «класовими теоріями») та навели вагомні аргументи щодо того, чому повинні рухатися в іншому напрямку. Інші нещодавні публікації також

доклали зусиль, щоб включити історично орієнтований, але кількісний опис зміни режиму, як-от праця Анселла та Семюелса. Певним чином, ці дослідження відходять від «чистого» економічного моделювання та вводять соціологічний опис зміни режиму, спираючись на складні мережі еліт та на контекстуально-специфічні стимули для політичних акторів.

Відбувається тривалий перехід до демократії: не вдалося перейти до фази міцної консолідації демократичної системи, не вдалося досягти глибокої демократичної культури в усіх верствах населення. Частково це пов'язано з наявністю авторитарних анклавів, створених за роки диктатури, які потребують важких і тривалих багатосторонніх переговорів для їхнього скасування або поступового реформування.

За роки переходу до демократії Чилі (після 17 років військової диктатури (1973-1990 рр.) Чилі відновила демократію мирним шляхом та шляхом виборів і продовжує перехід до демократії. У сфері прав людини справедливо визнати, що головні досягнення були досягнуті не лише завдяки наполегливості жертв та їхніх родин, а також правозахисних асоціацій та активістів, які зосередили свої дії у сфері правосуддя перехідного періоду, але й завдяки політичним лідерам та державним службовцям. Чилійський досвід свідчить, що здійснення правосуддя перехідного періоду може тривати кілька десятиліть, стати викликом для поколінь. Частково це пов'язано з тим, що не всі верстви суспільства погоджуються з необхідністю своєчасного і комплексного подолання наслідків. Прихильникам подальшого прогресу у сфері правосуддя перехідного періоду доводиться долати численні перешкоди з боку тих секторів, які вороже, байдуже, амбівалентно або цинічно ставляться до прав людини і які не мають переконань щодо демократії та верховенства права.

Список посилань / Referenses

1. Mainwaring S. & Aníbal S. Pérez-Liñán. (2013). *Democracies and Dictatorships in Latin America: Emergence, Survival, and Fall*. Cambridge: Cambridge University Press, 368 pp.
2. Acemoglu, D. & Robinson J. A. (2005). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 216 pp
3. Boix, C. 2003. *Democracy and Redistribution*. Cambridge: Cambridge University Press, 253 pp.
4. Przeworski, A., Cheibub, J. Alvarez, M. & Limongi, F. 2000. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World, 1950-1990*. Cambridge: Cambridge University Press, 340 p.

5. Huntington, S. P. (1993). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 366 p.
6. Inglehart, R. & Welzel C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press, 333 p.
7. Diamond, L. (2008). *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies throughout the World*. Macmillan, 448 p.
8. Ansell, B. W. & Samuels D. J. (2014). *Inequality and Democratization*. Cambridge: Cambridge University Press, 198 p.
9. Vega J. C. Las huellas en el Poder Judicial a 50 años del Golpe, LA TERCERA (Jul. 29, 2023), <https://www.latercera.com/la-tercera-pm/noticia/las-huellas-en-el-poder-judicial-a-50-anos-del-golpe/z3skkbnxsrbsfhnnmw5vnu37m/> [<https://perma.cc/8e6q-mvf4>].
10. Genaro, A. (2016). El éxito de la transición de Chile: de una intensa polarización a una democracia estable, in *transiciones democráticas: enseñanzas de líderes políticos* 83, 94.
11. Alemán, E., G. Tsebelis. (2016). *Legislative Institutions and Lawmaking in Latin America*. Oxford University Press, 214 p.
12. Bargsted, M. & Maldonado L. (2018). Party Identification in an Encapsulated Party System: The Case of Post Authoritarian Chile. *Journal of Politics in Latin America*, 10, 1, 29-68.
13. Visconti, G. (2021). Reevaluating the Role of Ideology in Chile. *Latin American Politics and Society*, 63, 2, 1-25.
14. León, L. E. (2013). La teoría espacial del voto. Una propuesta de aplicación en Latinoamérica. *Revista Mexicana de Análisis Político y Administración Pública* 2, 2, 57-79.
15. Saiegh, S. (2014). *Partisanship, Ideology, and Representation in Latin America*". Working Paper Series. Washington: Inter-American Development Bank, 119 p.
16. Bonica, A. (2013). Ideology and Interests in the Political Marketplace. *American Journal of Political Science*, 57, 245-260.
17. Visconti, G. (2021). Reevaluating the Role of Ideology in Chile. *Latin American Politics and Society*, 63, 2, 1- 25.

Oleg Tkach

*Doctor of Political Sciences, Professor of the Department of Political Science,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>

e-mail: tio19@ukr.net

Yuliia Sierova

*Candidate (Ph. D) of Sciences in Philosophy, Associate Professor of the Department of
Philosophy of the Humanities*

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-9211-8668>

e-mail: sierova_yu@knu.ua

**POLITICAL CHALLENGES OF THE TRANSITION TO
DEMOCRACY IN LATIN AMERICAN COUNTRIES**

Abstract

The article is devoted to the study of democratization in Latin American countries. The main features of the political transition to democracy in Chile, Brazil, and Argentina are analyzed. A promising research vector is presented for determining the achievements and challenges that remain in the field of key factors of Chile's transition to democracy, that is, in the search for truth, memory, reparation, justice, and guarantees of non-repetition. It is noted that the main task is the changes, transformations, and reforms that are taking place in the political life of the countries of the region. This analytical matrix can be useful for conducting assessments and developing strategic political planning in other countries that seek to move towards full democracy. The features of the democratization policy of countries are studied. It is proved that in order for human rights not to be violated, it is necessary to identify and understand the main lessons of mistakes, continue to promote legal, political, and institutional changes within the framework of the transition process. It is argued that, in the internal process, alongside the recognition of victims, the main challenge that remains is the development of a democratic culture committed to the rule of law and respect for human rights in all sectors of society.

Keywords: political transit; democratization; Latin America; Chile; transition; democracy

Стаття надійшла до редакції 14.05.25

© Ткач О. І., Серова Ю. В., 2025